

ΑΝΑΜΕΤΡΗΣΕΙΣ ΜΕ ΤΟΝ 21ο ΑΙΩΝΑ

Ζίγκμουντ Μπάουμαν

Η ΕΡΓΑΣΙΑ

Ο ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΙΣΜΟΣ

ΚΑΙ ΟΙ ΝΕΟΠΤΩΧΟΙ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Προλογικό σημείωμα του υπεύθυνου της σειράς	9
Ευχαριστίες	19
Εισαγωγή	21

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

1. ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ: Η ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	29
Επιβάλλοντας στους ανθρώπους την εργασία	34
Εργασία ή αφανισμός	45
Η παραγωγή των παραγωγών	57
Από το «καλύτερο» στο «περισσότερο»	66
2. ΑΠΟ ΤΗΝ ΗΘΙΚΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΤΗΣ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗΣ	75
Η κατασκευή ενός καταναλωτή	84
Η εργασία όπως κρίνεται από την αισθητική	93
Το λειτούργημα ως προνόμιο	101
Ο φτωχός στην καταναλωτική κοινωνία	110
Σημειώσεις Πρώτου Μέρους	125

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

3.	Η ΑΝΟΔΟΣ ΚΑΙ Η ΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΠΡΟΝΟΙΑΣ	131
	Μεταξύ της ένταξης και του αποκλεισμού	137
	Το κράτος πρόνοιας στην ανεργία	145
	Η ευδαίμων πλειοψηφία;	157
	Η επιτυχία που επέφερε το χαμό	167
4.	Η ΗΘΙΚΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΝΕΟΠΤΩΧΟΙ	175
	Η ανακάλυψη της «τάξης των παριών»	181
	Η ηθική της εργασίας περνά στην τάξη των παριών	187
	Φτωχός σημαίνει εγκληματίας	199
	Η αποπομπή από το σύμπαν των ηθικών υποχρεώσεων	211
	Σημειώσεις Δεύτερου Μέρους	221

ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ

5.	ΟΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΝΕΟΠΤΩΧΟΥΣ	231
	Οι φτωχοί χωρίς ρόλο	239
	Χωρίς ρόλο, χωρίς ηθικές υποχρεώσεις	251
	Ηθική της εργασίας ή ηθική της ζωής;	260
	Σημειώσεις Τρίτου Μέρους	272
	Ευρετήριο όρων	275
	Ευρετήριο ονομάτων	279

1 ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ: Η ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΣΕ ΤΙ ΣΥΝΙΣΤΑΤΑΙ Η ΗΘΙΚΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ; Συνίσταται, με δυο λόγια, σε μία εντολή με δύο ρητές προϋποθέσεις και δύο άρρητες υποθέσεις.

Η πρώτη ρητή προϋπόθεση συνίσταται στο ότι, για να λάβεις κάτι το οποίο έχεις ανάγκη ώστε να παραμείνεις ζωντανός και ευτυχισμένος, θα πρέπει να κάνεις κάτι που θεωρείται από τους άλλους πολύτιμο και άξιο προς πληρωμή· δεν υπάρχουν «δωρεάν γεύματα». Πάντα υπάρχει ανταπόδοση, μία σου και μία μου. Πρέπει πρώτα να δώσεις, για να σου δώσουν αργότερα.

Η δεύτερη ρητή προϋπόθεση είναι ότι δεν είναι ορθό—είναι ηθικά επιβλαβές αλλά και ανόητο— να είσαι ευχαριστημένος με αυτά που ήδη έχεις και, άρα, να είσαι ευχαριστημένος με λιγότερα και όχι με περισσότερα. Είναι ευτελές και παράλογο να πάψεις να ζορίζεις τον εαυτό σου και να καταβάλλεις εξαντλητική προσπάθεια από τη στιγμή που αυτό που κατέχεις σε ικανοποιεί. Είναι αναξιοπρεπές να αναπαύεσαι, εκτός εάν το κάνεις με σκοπό να συγκεντρώσεις δυνάμεις για να εργαστείς εντονότερα. Με άλλα λόγια, το να εργάζεσαι συνιστά αξία αφ' εαυτού, μια ευγενική και εξευγενίζουσα δραστηριότητα.

Ακολουθεί έπειτα η εντολή: θα πρέπει να συνεχίσεις να

εργάζεσαι, ακόμα και εάν δεν αντιλαμβάνεσαι τι πρόκειται να σου προσφέρει αυτό, αφού ήδη έχεις ό,τι χρειάζεσαι και δεν πιστεύεις ότι χρειάζεσαι κάτι άλλο. Η εργασία είναι καλή, η αεργία είναι κακή.

Η άρρητη υπόθεση, χωρίς την οποία ούτε οι προϋποθέσεις ούτε η εντολή θα φαίνονταν τόσο προφανείς, είναι ότι οι περισσότεροι άνθρωποι μπορούν να πουλήσουν την εργασιακή τους ικανότητα. Επιπλέον, με την πώλησή της μπορούν να κερδίσουν τα προς το ζην και να λάβουν για αντάλλαγμα αυτό που τους αξίζει. Οτιδήποτε κατέχουν αποτελεί ανταμοιβή της εργασίας τους κατά το παρελθόν και της θέλησής τους να συνεχίσουν να εργάζονται. Η εργασία αποτελεί τη φυσική κατάσταση για όλους τους ανθρώπους. Το να μην εργάζεσαι συνιστά αφύσικη κατάσταση. Οι περισσότεροι άνθρωποι εκπληρώνουν το καθήκον τους, και θα ήταν άδικο να τους ζητηθεί να μοιραστούν το μερίδιό τους από τα ωφελήματα ή τα κέρδη τους με άλλους οι οποίοι, ενώ και αυτοί μπορούν να εκπληρώσουν τα καθήκοντά τους, για τον ένα ή τον άλλο λόγο το αμελούν.

Η άλλη άρρητη υπόθεση είναι ότι μόνο τέτοιου είδους εργασία έχει αξία που αναγνωρίζεται από τους άλλους: η εργασία που επιτάσσει μισθοδοσία, που μπορεί να πουληθεί και είναι πιθανό να αγοραστεί. Αυτό το είδος εργασίας φέρει την ηθική αξία που εγκωμιάζεται από την ηθική της εργασίας. Αυτή είναι, με λίγα και απλά λόγια, μια σύντομη περιγραφή της μορφής που έλαβε η ηθική της εργασίας ιστορικά στις κοινωνίες μας και καταχωρίστηκε υπό την ονομασία της «νεωτερικότητας».

Οποτεδήποτε μιλούν οι άνθρωποι περί ηθικής, σίγουρα κάποιος κάπου είναι δυσαρεστημένος με τον τρόπο που κάποιοι άλλοι άνθρωποι συμπεριφέρονται και θα προτιμούσε να τους υποχρέωνε να συμπεριφέρονται διαφορετικά. Αυτό ισχύει ακόμα περισσότερο στην περίπτωση των συμβουλών που εκπορεύονται από την ηθική της εργασίας.

Από τη στιγμή που η ηθική της εργασίας εισέβαλε στην ευρωπαϊκή συνείδηση στις πρώτες φάσεις της εκβιομηχάνισης, και στις πολλές ιερές ενσαρκώσεις της διαμέσου της πολυσχιδούς διαδρομής της νεωτερικότητας και του «εκμοντερνισμού», υπηρέτησε στον ίδιο βαθμό πολιτικούς, φιλοσόφους και ιεροκήρυκες. Για όλους αυτούς αποτέλεσε εγερτήριο σάλπισμα ή μια δικαιολογία, στην προσπάθειά τους να ξεριζώσουν, με κάθε διαθέσιμο μέσο, τη λαϊκή συνήθεια που θεωρούσαν το κύριο εμπόδιο για τον θαυμαστό καινούργιο κόσμο που σκόπευαν να οικοδομήσουν: τη φερόμενη ως ευρέως διαδεδομένη τάση της αποφυγής —εφόσον υπήρχε η ευχέρεια— της υποτιθέμενης ευλογίας της εργοστασιακής απασχόλησης, καθώς και την αντίσταση στην πειθήνια υποταγή στο ρυθμό της ζωής που επιβάλλει ο επιστάτης, το ρολόι και η μηχανή.

Αυτή η νοσηρή και επικίνδυνη συνήθεια —την οποία η ηθική της εργασίας, τη στιγμή που εισερχόταν στη δημόσια συζήτηση, θεωρούσαν ότι έπρεπε να την καταπολεμήσει, να την καταστρέψει και να την εξαλείψει— ήταν ριζωμένη στην παραδοσιακή ανθρώπινη έφεση που τείνει να θεωρεί δεδομένες τις ανάγκες των ανθρώπων και δεν επιθυμεί κάτι πέρα από την ικανοποίησή τους. Από τη στιγμή που οι συνή-

θεις ανάγκες τους είχαν καλυφθεί, οι «παραδοσιοκρατικοί» εργάτες δεν έβλεπαν κανένα λόγο να συνεχίσουν να εργάζονται ή να κερδίσουν περισσότερα χρήματα. Σε τελική ανάλυση, για ποιο λόγο να το κάνουν; Υπήρχαν τόσα άλλα ενδιαφέροντα και αξιοπρεπή πράγματα για να κάνει κάποιος, πράγματα που δεν αγοράζονταν και που κάλλιστα θα μπορούσες να τα παραβλέψεις, να τα παραμελήσεις ή να τα χάσεις, εάν κυνηγούσες το χρήμα από το πρωί μέχρι το βράδυ. Το επίπεδο που προσδιόριζε την αξιοπρεπή ζωή είχε τεθεί χαμηλά, ήταν σταθερό και απαγορευόταν να το ξεπεράσεις και δεν υπήρχε καμιά επιτακτική ανάγκη να σκαρφαλώσεις ψηλότερα από τη στιγμή που το έφτανες. Όπως και να 'χει, αυτός ήταν ο πίνακας που ζωγράφιζαν εκείνη την εποχή οι επιχειρηματίες, μαζί με τους οικονομολόγους που με ενθουσιώδη ζήλο έδιναν νόημα στα προβλήματα των προηγούμενων, καθώς και οι κήρυκες της ηθικής που επιθυμούσαν θερμά τη βελτίωση της κατάστασης.

Η ιστορική μνήμη κρατείται επτασφράγιστη και η ιστορία γράφεται από τους νικητές. Δεν προξενεί έκπληξη λοιπόν το ότι αυτός ο πολυσύνθετος πίνακας εισήχθη στον κλασικό κανόνα της αφήγησης της ιστορίας και έγινε η επίσημη εκδοχή του ανδρείου αγώνα που διεξήχθη νικηφόρα από τους πρωτοπόρους πιονιέρους του νεωτερικού ορθολογισμού εναντίον της ανορθολογικής, γεμάτης άγνοια, πλήρως παράλογης και απολύτως ασυγχώρητης λαϊκής αντίστασης στην πρόοδο. Σύμφωνα με αυτή την επίσημη καταγραφή, το διακύβευμα του πολέμου ήταν να κάνουν τους τυφλούς να δουν το φως, να εξαναγκάσουν τους ανόητους και τους

καθυστερημένους να χρησιμοποιήσουν τη νοημοσύνη και να μάθουν τους ανθρώπους πώς να επιθυμούν καλύτερη ζωή, να επιθυμούν πράγματα καινούργια και βελτιωμένα και μέσω της επιθυμίας τους γι' αυτά να αυτοβελτιωθούν, να γίνουν καλύτεροι άνθρωποι. Ή, εάν υπήρχε η ανάγκη, να υποχρεώσουν τους αδιάλλακτους να συμπεριφέρονται σαν να είχαν τέτοιες επιθυμίες.

Αυτό που συνέβη ήταν ότι η πραγματική πορεία των γεγονότων ήταν ακριβώς η αντίθετη από ό,τι οι πρώτοι επιχειρηματίες υπονοούσαν στις διαμαρτυρίες τους εναντίον των ανεπρόκοπων και βραδυκίνητων εργοστασιακών χειριών και από αυτό που οικονομολόγοι και κοινωνιολόγοι αργότερα εξέλαβαν ως τεκμηριωμένη ιστορική αλήθεια. Στην πραγματικότητα, ο ερχομός του εργοστασιακού συστήματος ήταν αυτό που σηματοδότησε την καταστροφή της ερωτικής σχέσης μεταξύ του τεχνίτη και της εργασίας του, την οποία προέβαλε ως αρχή της η «ηθική της εργασίας». Η ηθική σταυροφορία που καταγράφηκε ως η μάχη για την εισαγωγή της ηθικής της εργασίας (ή ως η επαγγελματική εκπαίδευση στην εφαρμογή της «αρχής της απόδοσης») ήταν στην πραγματικότητα μια προσπάθεια αναβίωσης βασικά προβιομηχανικών στάσεων ζωής κάτω από τις νέες συνθήκες οι οποίες τις καθιστούσαν πλέον χωρίς νόημα. Η ηθική σταυροφορία στόχευε στην αναδημιουργία, μέσα στο εργοστάσιο και με την ελεγχόμενη από τον ιδιοκτήτη πειθαρχία, της ένθερμης προσήλωσης στην τεχνική αρτιότητα και την υψηλού επιπέδου εκτέλεση του εντεταλμένου έργου. Αυτές κάποτε θεωρούνταν κάτι φυ-

σικό για τον τεχνίτη, την εποχή που ο ίδιος διατηρούσε τον έλεγχο της εργασίας του.

Το βιβλίο αυτό εξετάζει την ιστορία της φτώχειας τους δύο τελευταίους αιώνες και εντοπίζει τις διαφορές μεταξύ του να είσαι φτωχός σε μια κοινωνία παραγωγών και πλήρους απασχόλησης και του να είσαι φτωχός σε μια κοινωνία καταναλωτών. Η επιχειρηματολογία του συγγραφέα μπορεί να συνοψιστεί σε μια σειρά από ερωτήματα:

Είναι δυνατόν να καταπολεμηθεί η φτώχεια με τα πολιτικώς «ορθόδοξα» μέτρα που εφαρμόζονται σήμερα; Μήπως πρέπει να αναζητήσουμε καινούργιες λύσεις, όπως ο διαχωρισμός του δικαιώματος στη ζωή από την πώληση της εργασίας, και η θέσπιση του βασικού εισοδήματος για όλους; Μήπως απέναντι στην ηθική της εργασίας πρέπει να προκρίνουμε την ηθική της ζωής;

Όσοι από εμάς διαπνούν ακόμη τις ηθικές τους ευαισθησίες απέναντι σε φαινόμενα φτώχειας μέσα σε μια κοινωνία υπερβολικού πλούτου, όσοι ασχολούνται με την κοινωνιολογία, την πολιτική επιστήμη και την κοινωνική πολιτική θα ανακαλύψουν ότι αυτό το κείμενο, γραμμένο με τη γλαφυρότητα και την πυκνότητα ύφους που χαρακτηρίζει το συγγραφέα, είναι ανεκτίμητο για τον τρόπο με τον οποίο εξηγεί τις αλλαγές στις αντιλήψεις που αφορούν ένα διαρκές κοινωνικό πρόβλημα καθώς και για τις ριζοσπαστικές προτάσεις του συγγραφέα για την αντιμετώπισή του.

Ο **Ζίγκμουντ Μπάουμαν** είναι Ομότιμος Καθηγητής Κοινωνιολογίας στα Πανεπιστήμια του Λιντς και της Βαρσοβίας και ένας από τους πιο αξιόλογους μελετητές της μετανεωτερικής κατάστασης. Στα ελληνικά κυκλοφορούν επίσης τα βιβλία του *Ο πολιτισμός ως πράξη* (1994) και *Η μετανεωτερικότητα και τα δεινά της* (2002).

ISBN 960-375-701-2

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ 3701